

- CAW – Centralne Archiwum Wojskowe [Central Military Archives], Oddział II Sztabu Głównego [Department II of the General Staff] [in Polish].
- Vyzvolni zmahannia - Vyzvolni zmahannia ochyma kontrozvidnyka (Dokumentalna spadshchyna Mykoly Chebotariva): naukovo-dokumentalne vydannia. [Liberation struggles through the eyes of a counterintelligence officer (Documentary heritage of Mykola Chebotarev): scientific and documentary publication.]. Kyiv. Tempora. 2003. 288 s. [in Ukrainian].
- Davydiuk, 2016 – Davydiuk R. Ukrainska politychna emihratsiia v Polshchi: Sklad, struktura, hromadsko-politychni praktyky na terytorii Volynskoho voievodstva [Ukrainian political emigration in Poland: Composition, structure, socio-political practices in the territory of the Volyn Voivodeship.]. Lviv – Rivne. 2016. 704 s. [in Ukrainian].
- Rukkas, 2015 – Rukkas A. «Razom z polskym viiskom»: Armiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920 r. (Struktura, orhanizatsiia, chyselnist ta uniforma) [«Together with the Polish Army»: Army of the Ukrainian People's Republic in 1920 (Structure, organization, numbers and uniforms).]. Kyiv. 2015. 480 s. [in Ukrainian].
- Salskyi, 1920 – Salskyi V. Analiz stratehichno-politychnoho stanovyshcha na Ukraini v 1919 r. [Analysis of the strategic and political situation in Ukraine in 1919.]. Varshava. 1920. 28 c. [in Ukrainian].
- Salskyi, 1921 – Salskyi V. Nashi voienni zavdannia na maibutnie i voienna nauka [Our military tasks for the future and military science.]. Tarniv–Lviv. 1921. 32 c. [in Ukrainian].
- Svit, 1972 – Svit I. Ukrainsko-yaponski vzaiemyny. 1903–1945. Istorychnyi ohliad i sposterezhennia [Ukrainian-Japanese relations. 1903–1945. Historical review and observations]. Niu-York. 1972. 371 s. [in Ukrainian].
- Sidak, Vronska, 2003 – Sidak V. S., Vronska T. V. Spetssluzhba derzhavy bez terytorii: liudy, podii, fakty [The secret service of a state without territory: people, events, facts.]. K. Tempora. 2003. 240 s. [in Ukrainian].
- Tynchenko, 2007 – Tynchenko Ya. Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921): Naukove vydannia [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921): Scientific Edition.]. K. 2007. 535 s. [in Ukrainian].
- Bruski, 2010 – Bruski J. J. Między prometeizmem a realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowietckiej 1921–1926 [Between Prometheus and Realpolitik. The Second Polish Republic and Soviet Ukraine 1921–1926.]. Kraków. 2010. 415 s. [in Polish].
- Bruski, 2004 – Bruski J. J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924) [Petliurovtsy. State Center of the Ukrainian People's Republic in exile (1919–1924).]. Kraków. 2004. 600 s. [in Polish].
- Kolańczuk, 2019 – Kolańczuk A. Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym w II RP. [Ukrainian political emigrants in scientific, cultural, social and economic life in the Second Polish Republic.]. Przemyśl, 2019. 389 s. [in Polish].
- Pisuliński, 2007 – Pisuliński J. Polityka władz polskich wobec Centrum Państwowego Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie po preliminarzach ryskich (1920–1923) [The policy of the Polish authorities towards the State Centre of the Ukrainian People's Republic in exile after the Riga preliminaries (1920–1923)]. *Biuletyn Ukrainoznawczy*. Przemyśl. 2007. Nr 13 [in Polish].
- Potocki, 2003 – Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939 [The policy of the Polish state towards the Ukrainian question in the years 1930–1939.]. Lublin, 2003. 440 s. [in Polish].
- Potocki, 1999 – Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920–1939) [The idea of restitution of the Ukrainian People's Republic (1920–1939)]. Lublin. 1999. 383 s. [in Polish].
- Snyder, 2008 – Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę [The Secret War: Henryk Józewski and the Polish-Soviet Struggle for Ukraine]. Kraków. 2008. 344 s. [in Polish].
- Wiszka, 2005 – Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 [Ukrainian emigration in Poland 1920–1939.]. Toruń. 2005. 752 s. [in Polish].
- Wiszka, 2001 – Wiszka E. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939 [The press of Ukrainian emigration in Poland 1920–1939.]. Toruń, 2001. 358 s. [in Polish].

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.343985

УДК 94(477) «1941-1944»

Оксана САЛАТА,
 orcid.org/0000-0003-2498-1483
 докторка історичних наук, професорка,
 завідувачка кафедри історичної
 та громадянської освіти
 Інституту післядипломної освіти
 Київського столичного університету
 імені Бориса Грінченка
 (Україна, Київ)
 o.salata@kubg.edu.ua

ВИСВІТЛЕННІ ОКУПАЦІЙНОЮ ПЕРІОДИКОЮ ТА КІНЕМАТОГРАФОМ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИКІВ ДЛЯ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ В НІМЕЧЧИНІ У 1941-1943 РР.

Метою статті є виявлення ролі періодичних видань та кінематографу у висвітленні процесу депортації українських робітників для примусової праці в Німеччині у 1941-1943 рр. Методологія дослідження процесу агітації серед українців до примусової праці у Третньому Рейху включає контент-аналіз архівних періодичних видань та аналіз документів, свідчень очевидців для визначення ролі періодики у впливі на рішення мешканців окупованих територій щодо виїзду на працю до Німеччини. Виявлено, що для пропаганди та агітації було залучені всі засоби масової інформації, зокрема періодичні видання та кінематограф. Незважаючи на активну пропаганду і величезну агітаційну роботу, українці дуже швидко розчарувались у такій перспективі, тому було запроваджено примусовий виїзд на роботу до Німеччини, що погіршило відносини з місцевим населенням.

Ключові слова: Другова світова війна, Третій райх, вербувально-агітаційна кампанія примусова праця, східні робітники.

Oksana SALATA,
orcid.org/0000-0003-2498-1483
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of History
and Civic Education
at the Institute of Postgraduate Education
of the Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Ukraine, Kyiv)
o.salata@kubg.edu.ua

COVERAGE BY OCCUPATION-ERA PERIODICALS AND CINEMA OF THE DEPORTATION OF UKRAINIAN WORKERS FOR FORCED LABOR IN GERMANY IN 1941-1943

The article shows the propaganda and agitation of the occupation authorities through periodicals aimed at mobilizing labor resources in the occupied territories of Ukraine and their transfer to Germany to ensure the further advancement of the Third Reich army and the expansion of the occupation of other territories. The aim of the article is to determine the role of periodicals in the territories of Ukraine occupied by the German army and cinema in covering the process of deportation of Ukrainian workers for forced labor to Germany in 1941-1943. The methodology for studying the process of agitation among Ukrainians for forced labor to the Third Reich includes content analysis of periodicals and analysis of documents and testimonies, eyewitness letters to determine the role of periodicals and their impact on the moral and psychological state of the population and the decisions of residents of the occupied territories to go to work in Germany in 1941-1943.

An analysis of periodicals published in various regions of occupied Ukraine and film materials created for active propaganda and agitation reveals the information policy of the occupation authorities and its activities aimed at the forced deportation of Ukrainians, especially young people, to Nazi Germany for work. All printed media were used for propaganda and agitation, including periodicals such as magazines, newspapers, brochures and leaflets. The occupation administration paid special attention to educating young people to be ready to go to Germany to work. During April-September 1942, in order to strengthen the moral and psychological impact on the local population, the German occupation administration in all regions of Ukraine published periodicals produced directly in Germany. The occupation administration also actively used cinema in its propaganda activities, since it had a more effective impact on the consciousness of the population. Thanks to eyewitness accounts and the memories of Ostarbeiters, it was revealed that the reports contained in periodicals and films did not reflect the real life of Ukrainian workers in Germany. The true picture of the work of Ukrainian workers leaked to the occupied territories. It is shown that, despite the active propaganda and enormous agitation work carried out by the leadership of the Third Reich and the administration of the occupied territories, Ukrainians very quickly became disappointed in the prospect of work in Germany. This led to the introduction of forced labor in Germany and the deterioration of the policy of the occupation authorities in Ukraine.

Keywords: World War II, Third Reich, recruitment and propaganda campaign, forced labor, Eastern workers, labor resources.

Постановка проблеми. Події Другої світової війни займають важливе місце в українській та світовій історіографії. Серед питань, які викликають

найбільший інтерес є питання трудової політики, яку намагалась впроваджувати нацистська Німеччина на окупованих територіях України. Незважаючи на те, що нацистська окупаційна адміністрація декларувала введення «нового порядку» вона доклала всіх зусиль щоб зберегти вже існуючий, сформований радянською владою робітничий потенціал та змусити українських громадян працювати, безпосередньо, на території самої Німеччини. Активізація трудових ресурсів повинна була забезпечити подальше просування армії Третього рейху та розширення окупації інших територій.

Аналіз досліджень. Проблему примусової праці на окупованих територіях України вивчали українські історики: Т. Пастушенко, Д. Титаренко, Т. Турчин та Ю. Скрипниченко (Пастушенко, 2012; Титаренко, 2012; Турчин, 2012, Скрипниченко, 2023). У своїх дослідженнях вони показують основні засади трудових відносин на окупованій німецькою армією території України у 1942-1944 рр.; аналізують пропагандистське забезпечення для вербування оstarбайтерів та агітацію населення міст і сіл їхати на роботу до Німеччини.

Систему трудових відносин та примусової праці вивчали також й німецькі дослідники. Серед них, Пітер Руггенталер, Гюнтер Фрідріх та Клаус-Дітер Мюллер (Ruggenthaler, 2009; Friedrich, 1941; Müller, 2021). Вони виявили складність процесу депортації для українських примусових робітників та значення примусової праці українців для існування Третього рейху. У своїх працях вони також вивчали явище колабораціонізму та діяльність місцевих окупаційних адміністрацій.

Отже, **метою статті** є виявлення ролі періодичних видань та кінематографу у висвітленні процесу депортації українських робітників для примусової праці в Німеччині у 1941-1943 рр.

Виклад основного матеріалу. З метою поширення необхідної інформації на захоплених німецькою армією територіях України у німецького командування виникла потреба створити адміністративні структури, які б слугували ефективним інструментом пропаганди та переконання місцевого населення. Одним із таких структурних підрозділів Третього Рейху стало Міністерство східних окупованих територій, яке сформувало власний відділ просвіти і пропаганди. Цей відділ визначав основні політичні лінії для діяльності пропагандистів (Ruggenthaler, 2008).

Одним із основних напрямків діяльності відділу просвіти і пропаганди міністерства була робота серед оstarбайтерів, які прибували з території України. На початковому етапі це була робота серед тих оstarбайтерів, які добровільно погоджувались їхати працювати до Німеччини. Але концепція, яка була сформульована керівниками Третього Рейху щодо ставлення до східних робітників не була реалізована. Більшість роботодавців ставилися до своїх східних працівників, як до рабів, застосовуючи тілесні покарання і навіть убивства. У такій ситуації вести пропагандистську діяльність, схиляючи їх до співпраці, було неможливо (Ruggenthaler, 2008).

З метою збільшити потік робітників необхідних військовій промисловості та сільському господарству Німеччини у березні 1942 року було створено центральний орган влади для координації розгортання робочої сили.

Генеральним уповноваженим з питань розгортання робочої сили було спеціальне агентство, яке очолив гауляйтер Фріц Заукель (Müller, 2021: 199). Плани Заукеля для України були надто амбітними; він вимагав 225 000 робітників протягом останніх трьох місяців 1942 р. та таку ж кількість протягом перших чотирьох місяців 1943 року (Müller, 2021: 199) Він наказав провести справжні полювання на людей і доручив Вермахту оточувати ринки та громадські площі, заарештовувати всіх, кого там знаходили, та депортувати їх до Німеччини. У сільській місцевості часто забирали все молоде населення села. Як реакція, відбувалися масові акти самокалічення (Berkhoff, 2021: 259). Метою було вже не «вербувати» відповідних робітників, а вербувати якомога більше, і з 1942 р. місцеві адміністрації також мали реєструвати не конкретну кількість людей, а всіх людей певного року чи віку.

Попит на робочу силу зростав. Прикладом стала ситуація, яка виникла у Харкові. Так, у цьому місті, попит на робочу силу призвів до посилення конкуренції між німецькими агентствами за решту доступного працездатного населення. Заукель отримав повноваження та персонал від Міністерства праці, а на окупованих територіях також були створені бюро зайнятості, які були підзвітні йому (Berkhoff, 2021: 259-260).

Безпосередньо на окупованій території України здійснювались пропагандистські настанови щодо виховання молоді таким чином, щоб у неї виникало бажання добровільно їхати працювати до Німеччини. У цьому контексті, розгорнувся виховний процес у закладах середньої та професійної освіти, які ще працювали на окупованій території. У періодичних виданнях давалися рекомендації для вчителів щодо того як саме потрібно виховувати українську молодь. В одному з часописів, що видавались на окупованій території України вчителям історії та літератури пропонувалось виховувати українського юнака та дівчину не на прикладах псевдогероїв, яких визначали більшовики, а на звитязних героях-українцях. Учителі повинні виховувати дітей, здатних до самопожертви, використовувати нові методики навчання дітей порядку та слухняності (Вінницькі вісті, 1942: 3)

Очевидно, що такі нововведення здійснювались для того, щоб юнаки і дівчата привчалися до покори і самопожертви заради Рейху, щоб їх легше було переконати їхати на роботу до Німеччини. Такі статті на сторінках окупаційних газет відображали справжню політику окупаційної адміністрації щодо виховання української молоді.

Щоб підтвердити цю думку варто звернути увагу на те, що в періодичних виданнях, які видавались під опікою окупаційної адміністрації часто публікувались статті, присвячені пропаганді гарного життя та працевлаштування молоді в Німеччині. У таких статтях, як правило, розповідається про те, як обладнані робочі місця українських працівників на підприємствах Німеччини, який веселий і безтурботний у них відпочинок: постановка художніх святкових вистав рідною мовою, німецькі видавництва випускають книжки для українських робітників українською мовою і забезпечують ними табори з українськими робітниками, які веселі вечори та спортивні змагання влаштовуються для них та ін. (Сумський вісник, 1943: 4).

Часописи друкували не лише статті, а й пропагандистські фотознімки та відеоматеріали, які були підготовлені Міністерством народної освіти пропаганди. На них показували мальовничі пейзажі Німеччини, а також відправлених на роботу до Німеччини українців: гарно вдягнені, усміхнені, щасливі, з радістю працюють за верстатами та відпочивають після трудового дня. Це справляло більше враження на населення, оскільки фото були вражаючими та привабливими. У цих же періодичних виданнях публікували листи українських робітників з Німеччини з певними коментарями, закликами приєднатися до них й інших молодих людей заради майбутнього України (Гальчак, 2004: 57).

Вражаюча картина щасливого і безтурботного життя та праці українських робітників представлена, також на сторінках часопису «Українське слово», що видавався у Києві. Тут міститься повідомлення, де зазначається, що «Німеччина є майже єдиною країною в світі, де належно поставлено справу робітництва. Тут робітник має відповідну пошану й опіку... Через Німецький фронт праці (ДАФ) Німецька держава піклується про своїх робітників. Особливу увагу ДАФ приділяє важливій справі охорони здоров'я й прагне, щоб фабрики і заводи були обладнані так, як цього вимагають інтереси охорони здоров'я робітника (Українське слово, 1941: 6).

Фотознімки про життя німецьких робітників і селян, українських робітників у Німеччині, які розміщувались у періодичних виданнях виготовляв один із відділів Міністерства східних окупованих територій. Ці фотознімки призначалися для використання в німецькій періодичній пресі для населення Німеччини, а також у газетах, що видавалися російською мовою для жителів тимчасово окупованих областей СРСР. Серед них знімки робітників промислових підприємств, що стоять біля верстатів і демонструють продукцію, яку вони виготовляють; селяни, які з радістю працюють на пшеничному полі, робітники з України, які радісно працюють і проводять дозвілля: читають книжки, грають у футбол, святкують дні народження в колі друзів та ін. (Писцьо, 2009: 74).

Про те, як українські робітники та селяни сприймають поїздку на роботу до Німеччини пише автор статті у часописі «Нове життя», що видавався у Старокостянтинові: «Рівне. 14 українців з Київської генеральної округи виїхали у середу з Києва до Берліна, щоб під час 14-денної подорожі пізнати нову Німеччину. Це головно керівники громадських господарств, які з особливим успіхом виконали свою працю і тепер, в нагороду за те, відбувають подорож через Німеччину. Вони під час свого 14 денного перебування в Німеччині матимуть нагоду познайомитись з господарствами німецьких селян. Радісне хвилювання охопило також їх, бо вони ж послухають від власних краян, як виглядає націонал-соціалістична Велика Німеччина та як живе і працює німецький селянин (Нове життя 1942: 4).

Читаючи такі статті та дивлячись на запропоновані знімки складалось враження, що українські робітники, й справді, їдуть в найрозвинутішу країну Європи, де вони можуть розвинути свій культурний та освітній рівень. Автори статей намагались створити ілюзію щастя в країні, яка прийшла знищувати їх.

Як приклад, у часописі «Нове українське слово» ми читаємо повідомлення про те, що «...на київському вокзалі зранку: особливо людно. Рум'яні від морозу й хвилювання обличчя молоді підкреслюють радість природи, яка починає оживати. Не треба питати цих людей, чому вони зібралися тут, на пероні вокзалу. Відповідь ви можете прочитати, глянувши на їх щасливі обличчя, послухавши їх розмови. Відповідь одна: Ми їдемо працювати до Великої Німеччини! Ми їдемо туди, де сяє сонце справжньої європейської культури, науки, де праця є символ радості і щастя! (Нове українське слово, 1942: 6)

Або інше повідомлення в іншому номері цього ж часопису: «Прибулих зустрічає голова пан Ковтунівський, вітає їх короткою промовою про те, що тисячі киян уже працюють в Німеччині. За кілька днів і ви будете в цій чудовій країні, де праця в найбільшій пошані, де працюючі оточені найкращим піклуванням... Серед від'їжджаючих багато молодих хлопців. Вони горять нетерпінням скоріше пройти медичний огляд, щоб остаточно знати, що їх мрії напевне здійсняться» (Нове українське слово, 1942: 4).

Насправді ж, праця українських робітників і селян на роботах у Німеччині була дуже важкою, а умови жахливими. Усе залежало від двох важливих факторів: місця, куди потрапляв робітник, та господаря чи керівника підприємства, на якому він працював. Зі свідчень рейхсміністра озброєнь і боєприпасів А. Шпеєра ми бачимо, як примусово перевозили робітників з усіх окупованих країн та розподіляли по підприємствах, у яких жахливих умовах їм доводилося працювати, а тих, хто порушував умови праці, відправляли до концентраційних таборів (Balmann, 2008: 329).

Справжню картину умов, в яких змушені були працювати українські робітники змальовують у своїх спогадах жителі с. Виноградне Мурованоктуриловецького району Вінницької області, яких вивезли на роботу до Німеччини. Вони показують, що умови проживання були надзвичайно тяжкі, насправді, нелюдськими, табір, де вони жили, був обнесений чотириметровою огорожею з колючого дроту, підключеною до електромережі, щоб робітники не тікали. Годували дуже погано та ще й постійно били. Фашистські охоронці зауважували: «Ви не люди, а бидло. Чим швидше ви здохнете, тим краще і для вас, і для нас». І, це була правда. Вмирили робітники з України щоденно. Їх вивозили візком і скидали до ями, яку часто забували навіть прикидати землею (ДАКО. Ф. Р-6022. Оп. 1. Спр. 13. 21 арк.: 7).

Такі ж спогади жителів Немирівського району Вінницької області, яких німці забрали до Німеччини в березні 1942 р. Вони розповідають, що «жили в місті Штатгарт, у бараці, де помістили 12 осіб, бо ніхто з господарів не брав на роботу. Там пробули 6 місяців. Їжа була дуже бідна: уранці – 2 брукви та 1 кружка чаю, удень – «киричик» хліба на 10 осіб. Дітей, які постійно хворіли відвідував лікар, пізніше їх відправили назад додому» (ДАКО. Ф. Р-6022. Оп. 1. Спр. 13. 21 арк.: 7).

У перший період німецько-радянської війни вербувальна кампанія ще якось проводилася, але вже на початку 1942 р. відправити добровільно когось із молоді чи людей старшого віку до Німеччини було практично неможливо, і

тому періодичні видання стали одним із найважливіших засобів агітації та пропаганди за виїзд на роботу до цієї країни.

Періодичні видання не стали єдиним інструментом завдяки якому здійснювалась пропаганда серед населення окупованих територій. Протягом квітня-вересня 1942 р. з метою посилення морально-психологічного впливу на місцеве населення, гітлерівське командування чи не в усіх клубах Поділля почало демонструвати агітаційний кінофільм «Дорога до Німеччини» (Гальчак, 2004: 59). Щоб привернути увагу населення, у найпопулярніших серед населення місцях почали облаштовувати фотовітрини, відкривали пересувні виставки, які вихваляли «нацистський рай», розповідали про щасливе життя робітників зі Сходу.

Яскравим прикладом пропагандистських намірів окупаційної адміністрації може слугувати пропагандистський фільм, призначений для демонстрації населенню окупованих територій СРСР, про українську молодь, вивезену на роботи до Німеччини. Фільм розповідає як добре живуть дівчата та хлопці в Німеччині. Дівчата працюють у господарствах німецьких хазяїв, де доглядають їх дітей та працюють на присадибній ділянці, а хлопці працюють на сучасних, добре обладнаних підприємствах... (ЦФО, УФА, Арх. № 3254. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1942).

Про працю робітників, вивезених з Донеччини та Харківщини, розповідає кіножурнал «Німецький тижневий огляд» № 615, 1943 р. Перед глядачем відкривається величезний цех, з великою кількістю важких верстатів, за якими працюють українські спеціалісти: токарі, зварювальники. Хоча їхні обличчя стомлені й виснажені, диктор розповідає про те, що тут вони опановують нові професії, які потім зможуть застосувати в рідній країні, про те, як робітникам з України добре працюється та відпочивається (ЦФО, УФА, Арх. № 3254. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1942).

Знаходилися люди, які в перші місяці війни вірили такій пропаганді, вірили тому, що українським робітникам добре живеться в Німеччині і вони працюють на підприємствах пліч-о-пліч з німецькими робітниками, але згодом, коли вдавалося поспілкуватися з утікачами, населення окупованих територій зрозуміло, яким є насправді «гітлерівський рай». Ось декілька свідчень очевидців, які самі були вивезені до Німеччини, але їм вдалось утекти. Про подорож оstarбайтерів вони свідчили: «Вони помирають у поїздах. Жінки народжують у дорозі і новонароджених дітей викидають у вікна... Ті, хто помирає, лежать у товарних вагонах навіть без соломи, а іноді мертві випадають із вагонів і залишаються на залізничному полотні» (Прошу вас, 2009: 22-23).

Згодом стало зрозуміло, що мало хто з місцевих жителів хоче добровільно поїхати до Німеччини. Гітлерівці почали насильно відправляти молодь та працездатних жителів окупованих територій. На окупованій території партизани розповсюджували листівки, які закликали не їхати до Німеччини: «Хто поїде до Німеччини – того чекає загибель». У листівках друкувалися справжні листи від оstarбайтерів, які доходили на Батьківщину підпільними шляхами. У них автори змальовували справжню страшну картину

життя робітників зі Сходу в Німеччині. Листівки вказували населенню окупованих територій, як уникнути відправки до Німеччини, закликали не з'являтися до пунктів зібрання і байкотувати німецькі закони (Гальчак, 2004: 64).

Не всі українці вірили пропаганді щасливого життя в Німеччині. Так, наприклад, якщо вірити інформації з доповідної начальника охоронної групи «Схід» таємної польової поліції, котра охороняла під Вінницею ставку Гітлера «Вервольф», унтерштурмфюрера СС К. Даннера начальника Імперської служби безпеки та особистої охорони Й. Ратенхуберу, відправка на працю до Німеччини молодих українців віком від 21 до 23 років відбувалася дуже погано. Цей факт, дійсно, мав місце, адже основна маса населення не піддавалася на пропагандистські заклики окупантів (Гальчак, 2004: 67).

Висновки. Отже, протягом усієї війни німецька промисловість та сільське господарство дуже потребувало великої кількості робочої сили, яку намагались вилучити з окупованих територій, у тому числі й України. Для пропаганди та агітації було залучені всі засоби масової інформації, зокрема періодичні видання та кінематограф. Здійснювати морально-психологічний примус населення та підштовхувати його до рішення їхати на роботу до Німеччини допомагали статті та повідомлення, розміщені в окупаційній періодиці. Кінематограф також став інструментом агітації серед населення цієї ідеї. Незважаючи на активну пропаганду і величезну агітаційну роботу, українці дуже швидко розчарувались у такій перспективі, тому було запроваджено примусовий виїзд на роботу до Німеччини і політика окупаційної влади різко змінилась. Ця проблема лежить значно глибше і вимагає більш детального дослідження ролі радіо та інших засобів масової інформації у переконанні українського населення до виїзду на роботи до Німеччини у 1942-1943 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- «Прошу вас мене не забувати», 2009 – «Прошу вас мене не забувати»: усні історії українських оstarбайтерів / гол. ред. Г. Грінченко; упоряд. І. Ястреб, Т. Пастушенко та ін. Х.: Право, 2009. 208 с.
- Balman, 2008 – Peter Balman. Verbrechen gegen die Menschlichkeit? Der Wiederaufbau des Justizsystems und die frühen NS-Prozesse in Nordwestdeutschland. 2008. 480 S.
- Berkhoff, Karel, 2004 – Berkhoff, Karel C.: Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule, Cambridge 2004. P. 463. S. 259.
- Gunter, 2008 – Gunter Friedrich. Kollaboration in der Ukraine im Zweiten Weltkrieg. Die Rolle der einheimischen Stadtverwaltung während der deutschen Besetzung Charkows 1941 bis 1943. 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://hss-opus.ub.ruhr-uni-bochum.de/opus4/frontdoor/deliver/index/docId/1583/file/diss.pdf>
- Klaus-Dieter Müller, 2021 – Klaus-Dieter Müller / Dietmar Wendler unter Mitarbeit von Rainer Ritscher NS-Zwangsarbeit und Kriegswirtschaft 1939–1945 Ausländereinsatz im Deutschen Reich und in Sachsen. Dresden. 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.slpb.de/fileadmin/media/Publikationen/Ebooks/NS-Zwangsarbeit_und_Kriegswirtschaft_1939-1945_komprimiert.pdf
- Ruggenthaler, 2009 – Peter Ruggenthaler. Die Deportation ukrainischer Zwangsarbeiter auf das Gebiet des heutigen Österreich während des Zweiten Weltkriegs und ihre (Zwangs) Repatriierung in die Sowjetunion. 2009. P. 153-170. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://journals.pan.pl/Content/134060/Jahrbuch_Band_12_09.pdf
- Великонімеччина кличе до праці, 1942 – Великонімеччина кличе до праці! *Нове українське слово*, №46, 28.02.1942. С. 6.
- Вінницькі вісті, 1942 – Вінницькі вісті. 1942. №53, 05.07.1942. С. 4
- Гальчак, 2004 – Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху: Документи, нацистська каторга, опір поневолювачам. Український національний фонд «Взаєморозуміння і примирення» та ін. Вінниця: Книга-Вега, 2004. 343 с.
- ДАВО - Державний архів Вінницької області.
- Пастушенко, 2012 – Пастушенко Т. В. Використання праці радянських військовополонених в економіці

- Третього району. Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові працівники з України в окупації Європи: *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*, м. Київ, 27 весна 2012 р. Український національний пам'ять; Інститут історії України НАН України К.: НВЦ «Пріоритет», 2012. 230 с.
- Писцьо, 2009 – Писцьо В. Українські оstarбайтери: особливості підневільної праці в промисловості Німеччини. *Волинські історичні записки*. Том 3. 2009 р. С. 58-64.
- Селянство – на працю, 1942 - Селянство – на працю до Німеччини. 1942. *Нове українське слово*. №55. 11.03.1942. С. 4.
- Скрипниченко, 2023 – Скрипниченко Юрій. Українські оstarбайтери в роки Другої світової війни очима Марії Сосновської. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2023. Вип. 44. С. 134-141. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-44-134-141>.
- Сумський вісник, 1943. - Сумський вісник. 1943. № 13.
- Титаренко, 2012 – Титаренко Д. М. Німеччина чекає на Вас...!: пропагандистське забезпечення вербування оstarбайтерів на теренах зони військової адміністрації. *Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції*, м. Київ, 27 вересня 2012 р. / Український інститут національного пам'яті, Інститут історії України НАН України; упоряд.: Р. І. Пилявець, В. М. Яременко. К.: НВЦ Пріоритет, 2012. с. 65-74.
- Турчин, 2012 – Турчин Т. Р. Українська легальна преса Станіславщини як джерело до вивчення примусової праці населення Прикарпаття під час нацистської окупації 243 краю (1941–1944 рр.). *Вісник Прикарпатського університету*. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. Вип. 21. С. 200–205.
- Турчин, 2013 – Турчин Т. Р. Документи з історії примусової праці українців Прикарпаття в роки нацистської окупації. Гілея. К., 2013. № 4. С. 289–294. 526.
- Українське слово, 1941 – Українське слово (Київ), №52, 08.11.1941. С. 6
- Українські селяни їдуть до Німеччини, 1942 - Українські селяни їдуть до Німеччини. *Нове життя* (Старокосятинів), №35, 30.07.1942. С. 4
- Центральний державний кінофотофоноархів України, 1942 – Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного. Арх. № 3254. ЦФО, УФА (Німеччина) Кіножурнал, 1942 р.

REFERENCES

- «Proshu vas mene ne zabuvaty», 2009 – «Proshu vas mene ne zabuvaty»: usni istorii ukrainskykh ostarbaiteriv [«I beg you not to forget me»: oral histories of Ukrainian Ostarbeiters]/ hol. red. H. Hrinchenko; uporiad. I. Yastreb, T. Pastushenko ta in. Kh.: Pravo, 2009. 208 s. [in Ukrainian].
- Balman, 2008 – Peter Balman. Verbrechen gegen die Menschlichkeit? Der Wiederaufbau des Justizsystems und die frühen NS-Prozesse in Nordwestdeutschland [Crimes against humanity? The reconstruction of the justice system and the early Nazi trials in Northwest Germany]. 2008. 480 S. [in German].
- Berkhoff, Karel, 2004 – Berkhoff, Karel C.: Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule [Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule]. Cambridge 2004. P. 463. S. 259 [in German].
- Gunter, 2008 – Gunter Friedrich. Kollaboration in der Ukraine im Zweiten Weltkrieg. Die Rolle der einheimischen Stadtverwaltung während der deutschen Besetzung Charkows 1941 bis 1943 [Collaboration in Ukraine during World War II: The role of the local city administration during the German occupation of Kharkiv from 1941 to 1943]. 2008. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://hss-opus.ub.ruhr-uni-bochum.de/opus4/frontdoor/deliver/index/docId/1583/file/diss.pdf> [in German].
- Klaus-Dieter Müller, 2021 – Klaus-Dieter Müller / Dietmar Wendler unter Mitarbeit von Rainer Ritscher NS-Zwangsarbeit und Kriegswirtschaft 1939–1945 Ausländereinsatz im Deutschen Reich und in Sachsen [Dietmar Wendler, with the collaboration of Rainer Ritscher: Nazi Forced Labor and War Economy 1939–1945: Deployment of Foreigners in the German Reich and in Saxony]. Dresden. 2021. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://www.slpb.de/fileadmin/media/Publikationen/Ebooks/NS-Zwangsarbeit_und_Kriegswirtschaft_1939-1945_komprimiert.pdf [in German].
- Ruggenthaler, 2009 – Peter Ruggenthaler. Die Deportation ukrainischer Zwangsarbeiter auf das Gebiet des heutigen Österreich während des Zweiten Weltkriegs und ihre (Zwangs) Repatriierung in die Sowjetunion [The deportation of Ukrainian forced laborers to the territory of present-day Austria during the Second World War and their (forced) repatriation to the Soviet Union]. 2009. P. 153-170. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: https://journals.pan.pl/Content/134060/Jahrbuch_Band_12_09.pdf [in German].
- Velykonimechchyna klyche do pratsi! 1942 – Velykonimechchyna klyche do pratsi! [Greater Germany calls to work!] *Nove ukrainske slovo*, №46, 28.02.1942. S. 6 [in Ukrainian].
- Vynnytski visti, 1942 – *Vynnytski visti*. 1942. №53, 05.07.1942. S. 4 [in Ukrainian].
- Halchak, 2004 – Halchak S.D. «Skhidni robitnyky» z Podillia u Tretomu reikhu: Dokumenty, natsystska katorha, opir ponevolivucham. Ukrainskyi natsionalnyi fond «Vzaïmorozuminnia i prymyrennia» ta in. [«Eastern Workers» from Podolia in the Third Reich: Documents, Nazi Hard Labor, Resistance to the Enslavers. Ukrainian National Foundation «Mutual Understanding and Reconciliation»] Vinnytsia: Knyha-Veha, 2004. 343 s. [in Ukrainian].
- DAVO – Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti [State Archives of Vinnytsia Region] [in Ukrainian].
- Pastushenko, 2012 – Pastushenko T. V. Vykorystannia pratsi radianskykh viiskovopolonenykh v ekonomitsi Tretoho raikhu. Viina. Okupatsiia. Pam'iat: Prymusovi robitnyky z Ukrainy v okupovaniï Yevropi [The use of labor of Radian

prisoners of war in the economy of the Third Reich. War. Occupation. Memory: Forced laborers from Ukraine in the occupation of Europe]: *Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii*, m. Kyiv, 27 veresnia 2012 r. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K.: NVTs «Priorytety», 2012. 230 s. 126 [in Ukrainian].

Pystso, 2009 – Pystso V. Ukrainski ostarbaitery: osoblyvosti pidnevilnoi pratsi v promyslovosti Nimechchyny [Українські оstarбайтери: особливості підневільної праці в промисловості Німеччини]. *Volynski istorychni zapysky*. Tom 3. 2009 r. S. 58-64 [in Ukrainian].

Selianstvo – na pratsiu, 1942 – Selianstvo – na pratsiu do Nimechchyny [Peasants – to work in Germany]. *Nove ukrainske slovo*. №55. 11.03.1942. S. 4 [in Ukrainian].

Skrypnychenko, 2023 – Skrypnychenko Yurii. Ukrainski ostarbaitery v roky Druhoi svitovoi viiny ochyma Marii Sosnovskoi [Ukrainian Ostarbeiters during World War II through the eyes of Maria Sosnovska]. *Naukovi zapysky VDPUs imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*. Seria: Istoriia. 2023. Vyp. 44. S. 134-141. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-44-134-141> [in Ukrainian].

Sumskyi visnyk. 1943 – *Sumskyi visnyk*. 1943. № 13 [in Ukrainian].

Tytarenko, 2012 – Tytarenko D. M. Nimechchyna chekaie na Vas...!l: propahandystske zabezpechennia verbuvannia – ostarbaiterivl na terenakh zony viiskovoi administratsii [Germany is waiting for you...!l: propaganda support for the recruitment of - Ostarbeiterl in the military administration zone] // *Viina. Okupatsiia. Pamiat: Prymusovi robitnyky z Ukrainy v okupovanii Yevropi: Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii*, m. Kyiv, 27 veresnia 2012 r. / Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy; uporiad.: R. I. Pyliavets, V. M. Yaremenko. K.: NVTs Priorytetyl, 2012. s. 65 74 [in Ukrainian].

Turchyn, 2012 – Turchyn T. R. Ukrainska lehalna presa Stanislavshchyny yak dzherelo do vyvchennia prymusovoi pratsi naselennia Prykarpattia pid chas natsystskoi okupatsii 243 kraiu (1941–1944 rr.) [The Ukrainian legal press of Stanislav region as a source for studying forced labor of the population of Precarpathia during the Nazi occupation of the region (1941–1944).]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. un-t im. V.Stefanyka, 2012. Vyp. 21. S. 200–205 [in Ukrainian].

Turchyn, 2013 – Turchyn T. R. Dokumenty z istorii prymusovoi pratsi ukrainsiv Prykarpattia v roky natsystskoi okupatsii [Documents on the history of forced labor of Ukrainians in the Carpathian region during the Nazi occupation]. *Hileia*. K., 2013. № 4. S. 289–294. 526 [in Ukrainian].

Ukrainske slovo, 1941 – *Ukrainske slovo* [Ukrainian word] (Kyiv), №52, 08.11.1941.S. 6 [in Ukrainian].

Ukrainski seliany yidut do Nimechchyny, 1942 – Ukrainski seliany yidut do Nimechchyny [Ukrainian peasants are going to Germany]. *Nove zhyttia (Starokostiantyniv)*, №35, 30.07.1942. S. 4 [in Ukrainian].

Tsentrалnyi derzhavnyi kinofotofonoarkhiv, 1942 - Tsentrалnyi derzhavnyi kinofotofonoarkhiv Ukrainy imeni H.S.Pshenychnoho. Arkh. № 3254. TsFO, UFA (Nimechchyna) [Central State Film, Photo and Phono Archive of Ukraine, 1942 – Central State Film, Photo and Phono Archive of Ukraine named after G.S. Pshenichny. Archiv. No. 3254. Central Federal District, Ufa (Germany)] *Kinozhurnal*, 1942 r. [in Ukrainian].

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.343990

УДК 27-277:2-246]:2-726.1Бог:2-756(477-25)](045)

Владислав ЯШИН,

orcid.org/0009-0007-5999-2154

здобувач III (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

за спеціальністю 032 Історія та археологія

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

(Україна, Умань)

mega_ukrainian333@ukr.net

НОВОЗАВІТНІ СТУДІЇ АРХІЄПІСКОПА ВАСИЛЯ (БОГДАШЕВСЬКОГО) В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

Стаття присвячена дослідженню одного з пріоритетних напрямів науково-богословської і викладацької діяльності архієпископа Василя (Богдашевського) – вивченню, тлумаченню та викладанню Нового Завіту в Київській духовній академії. Проаналізовано формування його інтересу до біблійної екзегези в контексті академічної богословської традиції кінця XIX ст. – початку XX ст. Метою статті є з'ясувати особливості новозавітних студій архієпископа Василя, відображених у різних напрямках його наукової діяльності, а також оцінка його внеску в розвиток православної біблеїстики. Значну увагу приділено наявності в архієрея наукових публікацій та їх тематичному спрямуванню в контексті вивчення Нового Завіту, а також його участі у тлумаченні новозавітних текстів, підготовці ним різних навчальних